

Лідія СУХИХ, Ольга ВОВК (Київ)

**РУКОПИСНИЙ ЗБІРНИК Ю. ЩЕРБАЧОВА З ІСТОРІЇ
РОСІЙСЬКО-ДАНСЬКИХ ВІДНОСИН У ЦЕНТРАЛЬНОМУ
ДЕРЖАВНОМУ ІСТОРИЧНОМУ АРХІВІ УКРАЇНИ,
м. КИЇВ: ОГЛЯД ФОНДУ**

Серед колекцій Центрального державного історичного архіву України, м. Київ (далі – ЦДІАК України) особливе місце належить т. зв. “Щербачовському збірнику” (таку скорочену назву ф. 1698 мав донедавна¹). В основу цієї збірки копій документів, виявлених і скопійованих у 80-х роках ХІХ ст. Ю. Щербачовим, покладено акти, що зберігаються у сховищах м. Копенгагена (Данія). Це насамперед Державний архів (раніше називався Таємний королівський), а також рукописні відділи бібліотек – Великої королівської та університетської. Окремі документи взято з Мекленбург-Шверінського архіву². З аналізу зроблених Ю. Щербачовим у публікаціях посилань випливає, що він працював і в Московському архіві³. Ці акти є пам’ятками російсько-данських дипломатичних відносин ХІV–ХVІІ ст. (окремі попередні виявлені стосуються початку ХVІІІ ст. – періоду правління Петра І).

Юрій Щербачов народився 24 березня 1851 р. Праправнук Є. О. Щербініна⁴. Закінчив 1872 р. юридичний факультет Московського університету. З

¹ У ЦДІАК України завершується робота над удосконаленням опису ф. 1698; пропонуваною його назвою є така (її ще остаточно не затверджено): “Щербачовський збірник. Документи з історії Росії ХVІ–ХVІІІ ст., що зберігаються в архівосховищах Копенгагена (Данія). Збірка копій дипломата і історика Ю. М. Щербачова”.

² Найповніше відомості про належність зібраних документів до певного архіву відображено у виданні: Датский Архив. Материалы по истории древней России, хранящиеся в Копенгагене. 1326–1690 гг. / Сообщил член-соревнователь Ю. Щербачев // Чтения в Императорском обществе истории и древностей российских при Московском университете (далі – ЧОИДР). – 1893. – Кн. 1 (164). – Отд. I. – С. I–VIII, 1–340.

³ Яскравим прикладом слугує один з документів за 1637 р., що зберігається у ф. 1698: спершу Ю. Щербачов скопіював його в Копенгагені, але через значне пошкодження оригіналу – з великими лакунами. Їх він згодом заповнив, скопіювавши текст (уже червоним чорнилом) за статейним списком, що зберігався у Головному архіві Міністерства закордонних справ у Москві. Див.: ЦДІАК України. – Ф. 1698. – Оп. 1. – Спр. 292; Датский архив. – С. 214, позиція 785.

⁴ Є. О. Щербінін (бл. 1720 – 1783) – перший губернатор Слобідсько-Української губернії, утвореної у 1765 р. Перед цим на основі поданих ним як очільником Комісії про слобідські полки (1763) пропозицій Катерина ІІ проголосила “Маніфест про слобідські полки”, за яким козацький полково-сотенний устрій на Слобожанщині було ліквідовано й запроваджено губернську адміністративно-територіальну систему.

Рукописний збірник Ю. Щербачова з історії...

1873 р. служив у Міністерстві закордонних справ секретарем консульств у різних країнах. Камер-юнкер при імператорському дворі (з жовтня 1876 р.). З 1883 р. секретар, у 1893 р. – перший секретар посольства у Копенгагені. Дійсний статський радник (з квітня 1897 р.), у листопаді 1897 р. його призначено радником посольства в Константинополі. З листопада 1902 р. надзвичайний посланник і повноважний міністр в Афінах; таємний радник з квітня 1908 р. У відставці з 17 травня 1910 р. Дійсний член історико-родовідного товариства у Москві (з 1905 р.) і Московського археологічного товариства (з 1910 р.). Загинув у жовтні 1917 р.⁵.

Окремо слід сказати про місце загибелі Ю. Щербачова. У біографічних довідках про нього, взятих з Інтернету (див. посилання 5), вказано, що Ю. Щербачов мав єдину маєтність – хутір в Україні і його вбито саме там – у Катриному Харківської губернії. Дещо іншу інформацію надав директор Центрального історичного архіву в Харкові Є. М. Іванов, який ще до революції тривалий час вивчав приватні поміщицькі архіви Харківщини. Він стверджував, що співробітники Харківського архіву в період громадянської війни 1918–1920 рр. виявили “так званий «Датский архив», що містить у собі 4 великих теки документів щодо дипломатичних відносин Росії з Данією в XVI–XVIII віках, що витяг Щербачов з Копенгагенського королівського архіву (одержано з маєтку Щербачова в Карачівці Харк[івського] повіту)”⁶.

Отже, перебування в Копенгагені в якості дипломата Ю. Щербачов використав також для роботи в уже названих данських архівах. При цьому він відзначав: “Занимаясь в осьмидесятих годах прошлого столетия в Копенгагенском Тайном Королевском, ныне Государственном Архиве, я преследовал строго определенную задачу, но порою отвлекался также в сторону и уже без особой последовательности отмечал попадающиеся мне под руку интересные документы”⁷.

Починаючи з 1890 р., Ю. Щербачов розгорнув у Росії активну підготовку виявлених документів до видання (сам він називав це виявлення “мой рукописный сборник документов”). Вони викликали серйозний інтерес з боку істориків і видавців. Основний їхній масив опубліковано у трьох виданнях:

⁵ Родословные: Щербачевы. Колено XIV. [http:// www.mtu-net.ru/sherbach/rodoslov/sherlachev.html](http://www.mtu-net.ru/sherbach/rodoslov/sherlachev.html); див. також: [http:// www.rusdiplomats.narod.ru/ambassadors/xerbachev-yun.html](http://www.rusdiplomats.narod.ru/ambassadors/xerbachev-yun.html).

⁶ Див. про це: *Іванов Є.* Центральный історичний архів у Харкові (1880–1924 рр.) // Архівна справа. – 1925. – Кн. 1. – С. 12; ЦДІАК України. – Ф. 1672. – Оп. 1. – Спр. 194. – Арк. 33, 34 (у цій справі зберігається рукописний варіант статті Є. М. Іванова). Згідно з відомостями, наданими істориком Андрієм Парамоновим (м. Харків), с. Карачівка і хутір Катеринівка, що входив у дачу цього села, свого часу належали внукові Є. О. Щербініна – М. А. Щербініну. Отже, могли перейти у спадок його доньці Катерині, сином якої у шлюбі з ротмістром М. О. Щербачовим і був Ю. Щербачов. Село Карачівка існувало до 1959 р., коли його було приєднано до смт Покотилівка Харківського р-ну (див.: *Історія міст і сіл Української РСР. Харківська область.* – К., 1967. – С. 880).

⁷ Из донесений первого датского резидента в Москве (1672–1676 гг.) / Сообщил действительный член Ю. Щербачев // ЧОИДР. – 1917. – Кн. 2 (261). – Отд. II. – С. 32.

1. “Датский архив. Материалы по истории древней России, хранящиеся в Копенгагене. 1326–1690 гг.”. Це найповніший анотований перелік, детальний покажчик практично всіх виявлених Ю. Щербачовим документів у хронологічних межах 1326–1690 рр. До публікації не ввійшли матеріали для історії давньої Росії, що не є власне актами (хронографи, рукописні хроніки тощо), акти, що стосуються тільки Лівонії, Польщі або Фінляндії, але не мають прямого стосунку до Московської держави, а також донесення данських міністрів-резидентів, постійних посланників і комісарів у Москві за 1673–1689 рр. (ці донесення мали стати предметом окремого дослідження). Всього у публікації вміщено 1066 анотацій, з них 1007 – на документи, що входили до рукописного збірника Ю. Щербачова (тобто були скопійовані ним під час перебування в Копенгагені), решта у збірник не входила, бо їх було скопійовано пізніше⁸. До публікації додано покажчики імен і географічних назв. На кожний з виявлених документів Ю. Щербачов надав його археографічну характеристику: вказано місце зберігання акта (детальніше про це див. далі), мову його написання, наявність печаток тощо; наведено посилання на видання, якщо документ було опубліковано раніше, та інші цінні археографічні зауваги.

2. “Русские акты Копенгагенского государственного архива, извлеченные Ю. Щербачевым”. У виданні опубліковано 187 документів, складених тільки російською мовою, за 1514–1687 рр. (останній, № 188, як виняток, опубліковано двома мовами – російською і німецькою, бо російський текст був “весьма неудобопонятный”⁹). Оригінали цих актів зберігалися в Копенгагенському державному архіві, за винятком одного (опублікованого під № 7), виявленого в Копенгагенській державній бібліотеці. Під час підготовки до видання надані Ю. Щербачовим “тщательно снятые” копії документів було ще раз звірено другим (на час виходу видання – першим) секретарем російської місії в Копенгагені князем І. Кудашевим і настоятелем посольської церкви в Копенгагені протоієреєм М. Волобуєвим¹⁰. Чи не найбільшу цінність становить публікація у цьому виданні документів за 1514–1606 рр. (і до початку царювання Михайла Федоровича Романова; № 1–95), бо за цей період у Московському архіві збереглася тільки незначна кількість актів у відпусках або копіях. До видання додано детальний покажчик імен, географічних назв і предметів; його склав редактор видання І. Бичков¹¹.

3. “Копенгагенские акты, относящиеся к русской истории”¹². У цьому виданні започатковано публікацію документів з рукописного збірника

⁸ Датский архив. – С. III.

⁹ Русские акты Копенгагенского государственного архива, извлеченные Ю. Н. Щербачевым / Под ред. И. А. Бычкова // Русская историческая библиотека. – СПб., 1897. – Т. XVI. – С. 951.

¹⁰ Там само. – С. III, зноска № 2.

¹¹ І. О. Бичков (1858–1944), вчений-археограф і бібліограф, член-кореспондент АН з 1903 р., син О. Ф. Бичкова, відомого російського археографа. У 1881 р. змінив батька на посту хранителя Відділу рукописів Публічної бібліотеки в Петербурзі; брав активну участь у роботі Археографічної комісії.

¹² Щербачев Ю. Копенгагенские акты, относящиеся к русской истории: В 2 вып. – Вып. 1: 1326–1569 гг. // ЧОИДР. – 1915. – Кн. 4 (255). – Отд. II. – С. 1–320.

Рукописний збірник Ю. Щербачова з історії...

Ю. Щербачова, написаних іноземними мовами: німецькою (у т. ч. нижньо- і верхньонімецькими діалектами) і данською (цими двома мовами – найбільше), а також латинською і шведською. На початку кожного опублікованого документа є короткий виклад його змісту російською мовою. Всього опубліковано 161 документ.

Про значення наукового доробку Ю. Щербачова. Стосунки Русі з Данією мають початок у XII ст., тоді вони були випадковими й нерегулярними. У подальшому закладалися основи добросусідства, які станом на XVII ст. вже було закріплено дипломатично: формувалися основні принципи російської дипломатії в галузі дипломатичних зв'язків, посольського церемоніалу, дипломатичного представництва. Першим постійним дипломатичним агентом (міністром-резидентом) у Москві став 1672 р. саме представник Данії (Магнус Гйю). За всю історію відносин між Росією і Данією було перервано хіба що за “смутного часу” (початок XVII ст.); країни були у стані війни лише двічі – під час Семилітньої (1756–1763) і наполеонівських воєн¹³.

Основний комплекс писемних джерел з історії російсько-данських відносин датується 1562–1723 рр., окремі відпуски і копії є, починаючи з 1516 р. (через пожежу в Москві, що сталася 3 травня 1626 р., значна кількість цінних документів загинула). Першу спробу вивчення архівних документів Посольського приказу загалом здійснив М. М. Бантиш-Каменський, який склав опис документів¹⁴, а також (на основі цих та інших актів тодішнього Головного архіву Міністерства закордонних справ у Москві) написав чотиритомний огляд зовнішніх зносин Росії¹⁵.

Набагато краще вивчені й, відповідно, опубліковані (порівняно з публікацією актів з російських архівосховищ) документи стосовно дансько-російських відносин, що зберігаються в архівах Данії. Першим до цієї групи актів з Копенгагенського архіву звернувся німецький археограф А. Бюшинг¹⁶, який у другій половині XVIII ст. опублікував їхній огляд. У середині 80-х років XIX ст. до данських архівів звернувся російський історик Г. В. Форстен¹⁷; він вивчав виключно документи, написані іноземними

¹³ Детальніше про це див.: Павлов А. Источники по истории русско-датских отношений в XVII веке // Проблемы источниковедения и историографии: Сб. научных трудов. – Калининград, 1999. – С. 21–29.

¹⁴ Документи про російсько-данські відносини тепер зберігаються у Москві (Російський державний архів давніх актів. – Ф. 53: Сношения России с Данией). Див.: Центральный государственный архив древних актов СССР. Путеводитель: В 4 т. – М., 1991. – Т. 1. – С. 282–283.

¹⁵ Бантыш-Каменский Н. Обзор внешних сношений России (по 1800 год): В 4 т. – М., 1894–1902. – Т. 1 (Австрия, Англия, Венгрия, Голландия, Дания, Испания).

¹⁶ Bushing A. P. Archiv – Nachrichten von alten Unterhandlungen, welche zwischen dem russischen und danischen Hoffe von 1554 bis 1677 gepflogen worden // Magazin für die Neue Historie und Geographie. – Halle, 1773. – Т. VII. – S. 299–346.

¹⁷ Форстен Г. В. Архивные занятия в Париже, Брюсселе, Копенгагене и Стокгольме по истории Скандинавии и Московского государства в XVI и XVII столетиях // Журнал Министерства народного просвещения (далі – ЖМНП). – 1887. – № 6. – С. 50–75; його ж. Акты и письма к истории Балтийского вопроса в XIV–XVII столетиях: В 3 ч. – СПб., 1889–1896; його ж. Балтийский вопрос в XIV–XVII столетиях: В 2 ч. – СПб., 1891–1894;

мовами, оминаючи джерела російського походження, що зберігалися в Копенгагені.

Однак основним дослідником документів стосовно російсько-данських відносин, що зберігаються в Данії, став саме Ю. Щербачов. Практично всі виявлені в копенгагенських архівах й опрацьовані ним документи (рукописний збірник), як про це вже йшлося, було опубліковано на достатньо високому науковому рівні.

На початковому етапі підготовки документів до публікації Ю. Щербачов наводив детальні посилання на їхнє місце зберігання та архівний шифр: “в каком отделе, под каким номером и буквою хранится всякий из них”¹⁸. Однак невдовзі, ще під час завершення підготовки першої публікації документів “Датский архив...” до друку (вийшла 1893 р.), документи відділу Rusland (Rossica, Russice Acta) Копенгагенського архіву, за словами самого дослідника, було повністю перетасовано: їх розклали за новою системою, а деякі передали в інші відділи¹⁹. Через це посилання, зроблені Ю. Щербачовим під час копіювання документів, втратили значення. Автор, аби не затримувати надовго вихід видання у світ, змушений був відмовитися від точних архівних посилань, в основному обмежившись вказівкою на місце зберігання актів (Копенгагенський архів або одна з бібліотек). Виняток становила порівняно невелика кількість документів, взятих не з Російського відділу Копенгагенського архіву, пошук яких без посилань найбільше б ускладнився.

Доля архіву Ю. Щербачова. Про те, як саме ця збірка потрапила в Харківський архів, уже йшлося. Тут фонду під назвою “Щербачевский сборник (копии материалов датского короля, грамоты, письма и др.)” було присвоєно № 805. Після ліквідації у Харкові філіалу Центрального державного історичного архіву УРСР (остаточно – у 1970 р.) фонд було передано до Києва, де він зберігається дотепер під № 1698.

У 1938 р. складено обліковий опис справ фонду без розкриття змісту документів (заголовки включали тільки дати їх складання, автора й адресата). Початкова кількість справ в описі – 937. Хронологічні межі – 1326–1716 рр., з перервами. У результаті проведення кількох планових перевірок наявності одиниць зберігання було встановлено, що документи 216 справ втрачено, від них залишилися тільки обкладинки, оформлені в переважній більшості Ю. Щербачовим. Абсолютна кількість втрат хронологічно стосується періоду по 1579 р. включно (в межах номерів справ за описом 1–257). Можна

його ж. Датские дипломаты при московском дворе во второй половине XVII века // ЖМНП. – 1904. – № 9. – С. 156–157; № 11. – С. 67–101; № 12. – С. 291–374.

¹⁸ Датский архив. – С. VII.

¹⁹ Ось як описує сучасний стан цього відділу Копенгагенського архіву історик В. Є. Возгрін: “Достаточно упомянуть о том, что огромный фонд «Россия» Датского государственного архива в части, посвященной XVI–XVIII вв., не только сохранился до наших дней без лакун, но и был систематизирован (в годы, когда он только складывался) настолько продумано и логично, что пользование им и теперь не доставляет ни малейших затруднений или неудобств”. Див.: *Возгрин В. Е.* Сведения о России XVI–XVIII вв. в переписке датских послов // Археографический ежегодник за 1981 год. – М., 1982. – С. 148–151.

припустити, що принаймні частина цих втрачених з фонду копій документів залишилася у видавництвах. У результаті тепер хронологічні межі фонду визначаються 1506–1713 рр., з перервами.

Протягом 2010–2011 рр. проведено науково-технічне вдосконалення опису ф. 1698, під час якого складено детальні заголовки на кожний документ (при цьому було виділено всі можливі моменти, що стосуються історії України). Складено покажчики імен і географічних назв, словник термінів і застарілих слів, передмову до опису, а також перевідну таблицю. Якщо документ було опубліковано, то в описі навпроти кожного заголовка у колонці “Примітки” дано посилання на відповідну публікацію Ю. Щербачова. Основою при складанні заголовків стала перша публікація документів Ю. Щербачова – “Датский архив... – С. I–VIII, 1–340” (як уже йшлося раніше – це складений ним анотований перелік практично всіх виявлених документів за 1326–1690 рр.). На це було дві причини: намагання максимально зберегти доробок Ю. Щербачова, а також труднощі при опрацюванні самих документів, складених німецькою та ін. іноземними мовами. При цьому виявилось, що виклад змісту частини актів у “Датском архиве...” не збігається з ustalеним поглядом на окремі історичні факти або ж не підтверджується іншими документами. Наведемо тільки один приклад. Під № 319 в описі вміщено лист королівського фактора в Москві Петра Марселіса до данського королівського канцлера (лист написано німецькою мовою) зі змалюванням загальної ситуації в Московському царстві. В анотації на цей документ, складеній Ю. Щербачовим, є, зокрема, фраза: “Царь приказал, чтобы казаки передали Азов туркам, но вряд-ли они его послушаются”. А ось яким є власне “наказ” московського царя Михайла Федоровича. У царській грамоті від 30 квітня 1642 р. Війську Донському про залишення Азова і про посилання на Дон Михайла Засецького сказано: “И как к вам ся наша грамота придет, и вы б атаманы и казаки, все Донское Войско, по сему нашему указу, *город Азов покинули* (курсив наш. – Л. С., О. В.), а вышли б есте жить по старым своим местам, чтоб вас бусурманы, пришедши, не побили и наших украинских мест не повоевали”. У разі ж невиконання государевого повеління, якщо “из Азова до приходу турских и крымских воинских людей ныне вскоре не выйдете, и которое над вами учинится кровопролитие, и то вам будет самим от себя, и нашего государского жалования и запасов никаких к вам в Азов не пошлют...”²⁰. Отже, йшлося не про передання з наказу царя Азова туркам, а про залишення фортеці перед загрозою наступу великого турецького війська (утримання Азова донськими козаками спільно із запорозькими на чолі з отаманом Семеном Забузьким упродовж 1637–1642 рр. відоме в історії як “Азовське сидіння”). Така проблема може виникати і в інших випадках²¹.

²⁰ Датский архив. – С. 220. – № 812; Донские дела. – Кн. 2 // Русская историческая библиотека, издаваемая императорскою Археографическою комиссиею. – СПб., 1906. – Т. 24. – С. 341 (вся грамота на с. 338–342).

²¹ З такими фактами архівісти й історики нерідко стикаються при використанні документів з особових фондів (наприклад, листів). У нашому випадку Ю. Щербачов тільки переказав зміст листа Петра Марселіса.

Переважна більшість справ збереглася у тому вигляді, як їх сформував Ю. Щербачов: одна одиниця зберігання вміщує один документ (точніше, копію документа з копенгагенських архівів), вкладений у цупку паперову обкладинку сірого кольору формату 20,7×17. Усі вихідні дані, зокрема дати (їх повторено у лівому верхньому куті обкладинки) й короткі заголовки до кожної справи (на наш погляд, заголовки в переважній більшості написано рукою Ю. Щербачова), він виніс на обкладинку, розмістивши їх на наклеєному прямокутнику з білого паперу. На ньому, а також у лівому нижньому куті кожної обкладинки і на скопійованих документах у скороченому вигляді (як шифр) подано архівні посилання – ті, що існували ще до реорганізації Копенгагенського архіву. З обережністю припускаємо, що Ю. Щербачов розробив якусь проміжну облікову систему: саме до неї й було прив'язано згадані шифри. Папір, на якому Ю. Щербачов копіював документи (33,2×20), неякісний, жовтуватого кольору (можливо, й від часу), ламкий. Так оформлено справи, документи з яких Ю. Щербачов опублікував.

Крім того, у колекції є ще дві групи документів, які відрізняються своїм змістом і, напевне, через це – й оформленням. Перша з них – записи Ю. Щербачова з коротким викладом змісту виявлених ним у Копенгагенському королівському архіві документів, що стосуються діяльності данського резидента в Москві Магнуса Г'ю, на основі повідомлень резидента з Москви у Копенгаген. Цим записам (анотацію на кожний документ вміщено на окремому аркуші) Ю. Щербачов присвоїв номери 684–756. Їх не було вкладено в окремі обкладинки; вони зберігалися в конвертах (ймовірно, заведених у Харківському архіві)²². З порівняльного аналізу виписів і публікації Ю. Щербачова “Из донесений датского резидента в Москве (1672–1676 pp.)”²³ напрошується висновок, що автор зробив виписи саме для публікації, а не до свого “рукописного збірника”.

Друга група – це виписи, зроблені Ю. Щербачовим в основному з Таємної Реєстратури (Geheime Registr[ant]), Копенгагенський королівський архів. Фактично – це у переважній більшості попереднє виявлення документів, без розкриття їхнього змісту. Виписи, кожному з яких Ю. Щербачов присвоїв окремий номер, теж зберігалися в конвертах²⁴.

Основний зміст фонду. Основу збірки становлять грамоти: а) якими обмінювалися московські (російські) царі (князі) з королями Данії; б) якими обмінювалися високі урядовці обох країн; є також грамоти московських патріархів. Документи про обмін посольствами, інструкції й накази послам,

²² В удосконаленому опису ф. 1698 з цих документів сформовано три справи: у спр. 587 включено № 684–688 за 1672 р.; у спр. 568 – відповідно № 689–728 за 1673 р.; у спр. 569 – № 734–756 за 1674 р.

²³ Публікацію див.: ЧОИДР. – 1917. – Кн. 2 (261). – Отд. II. – С. 32–42.

²⁴ В удосконаленому описі їх за роками об'єднано в окремі справи: спр. 570, 1696 р. (№ 838–839); спр. 571, 1697 р. (№ 840–854); спр. 572, 1698–1699 рр. (№ 854–869); спр. 573, 1700 р. (№ 873–877); спр. 574, 1701 р. (№ 878–894); спр. 575, 1713 р. (№ 895–934).

Рукописний збірник Ю. Щербачова з історії...

обмін подарунками тощо. Географічно документи стосуються Лівонії, Польщі, Литви, Лапландії, Швеції, Туреччини: йдеться про територіальні претензії, воєнні дії (найбільше це стосується воєн, що їх у XVI–XVII ст. вели Росія, Річ Посполита, Швеція і Туреччина), укладення мирних договорів. Документи про економічні й торговельні російсько-данські зв'язки. Значна частина актів стосується династичних шлюбів, зокрема, герцога Ганса (“королевича Ягана”) з царівною Ксенією Борисівною Годуною (1602–1603 рр.; є також документи про смерть Ганса й повернення 1637 р. його останків на батьківщину), а також графа Вольдемара Християна з царівною Іриною Михайлівною Романовою (1644). Досить яскраві документи стосуються каперства і морського розбою, зокрема царського корсара (“корабленника”) Керстена Роде у 70-х роках XVI ст.

Для історії України фонд загалом становить інтерес з точки зору розкриття взаємовідносин європейських країн, найперше російсько-польських і російсько-шведських, а з другої половини XVII ст. – й стосунків з Туреччиною. Це документи про Лівонську війну 1558–1583 рр., про “смутний” час у Московському царстві й Лжедмитрія I та Лжедмитрія II, пов'язаних із Сіверською Україною²⁵. Про проголошення в липні 1610 р. польського королевича Владислава царем Московської держави й похід польського війська на Москву 1617–1618 рр.²⁶, при цьому йшлося про пошуки московським царем підтримки в данського короля (було відмовлено), а також про Деулінське перемир'я 1618 р. й повернення з польського полону патріарха Філарета. Є, зокрема, документи про московсько-польські війни: 1632–1634 рр. і, відповідно, Поляновський мирний договір 1634 р., війну 1654–1667 рр. й Андрусівське перемир'я 1667 р., а також – за 1680–1681 рр. про з'їзд послів від обох сторін в Андрусові для продовження строку перемир'я; укладення “Вічного миру” 1686 р. Документи про московсько-шведські відносини, зокрема про війну 1656–1658 рр. й Валісарський мирний договір 1658 р. Відомості про те, що шведський король звернувся до “запорожских черкасов” – до Василя Золотаренка (Золотаря), підбурюючи їх “отложиться” від царя. Є дані про дипломатичні місії російського державного діяча О. І. Українцев (1641–1708). Кілька документів стосуються піддiach – втікачів з Московської держави Тимофія (Тимошки) Акундінова (самозванця, який видавав себе за Івана Васильовича, сина Василя Шуйського) і Костянтина (Костку) Конохова; є, зокрема, коротка розповідь про перебування обох втікачів у кінці 1649 – на початку 1650 рр. у гетьмана Богдана Хмельницького в Чигирині.

Події другої половини XVII ст., пов'язані з зіткненням інтересів Речі Посполитої й Туреччини (насамперед війни 1672–1676 і 1683–1699 рр.) й позицією у зв'язку з цим Московського царства, теж відображено в доку-

²⁵ Аби не обтяжувати статтю, тут і далі не наводимо посилань на окремі справи фонду: їх легко знайти за хронологією, а також за покажчиками імен і географічних назв, доданими до опису.

²⁶ Про участь у поході козацького війська під проводом гетьмана Петра Конашевича-Сагайдачного в цих документах згадок немає.

ментах фонду. Чи не найбільший інтерес становлять відомості, що безпосередньо стосуються України. Так, про антимосковський виступ гетьмана Івана Брюховецького, боротьбу гетьмана Правобережної України Петра Дорошенка, здобуття об'єднаним українсько-турецько-татарським військом фортеці Кам'янець йдеться у грамоті царя Олексія Михайловича від 11 жовтня 1672 р. до данського короля Християна V. А коротка записка про битву біля р. Ташлик (відбулася 9 червня 1674 р.) між московським і об'єднаним українсько-татарським військом, на думку Ю. Щербачова, є офіційним повідомленням з Посольського приказу данському резидентові у Москві Магнусу Гйо, згодом офіційно пересланим у Копенгаген при одному з донесень резидента²⁷. У записці відмічено, що козацьке військо очолювали Андрій Дорошенко, Григорій Гамалія і “вся чигиринская старшина”.

Інформацію про зміст фонду (насамперед пов'язану з Україною), що розглядалася дотепер, вміщено в опублікованих Ю. Щербачовим документах повністю або в короткому викладі (як анотація). Але є ще група актів, виявлених Ю. Щербачовим, але не використаних ним у публікаціях. Насамперед це стосується документа, вміщеного в описі під № 554. Мова йде про лист данського комісара в Москві Йоганна-Генріха Бутенанта з інформацією про кримський похід московсько-українського війська 1687 р., скинення з гетьманства Івана Самойловича й обрання замість нього Івана Мазепи. Це єдиний документ у фонді, повністю скопійований, але не опублікований Ю. Щербачовим. За нашим припущенням, так сталося через помилку в його датуванні: на копії акта проставлено 1683 р., насправді, як випливає з контексту – це 1687 р. Саме цей документ – його цифрову копію і переклад з німецької мови на українську – подано в Додаткові до статті з відповідними коментарями.

Цікава інформація з документів данських архівів щодо України є у розділі опису ф. 1698, що має назву “Записи Ю. Щербачова з коротким викладом змісту виявлених ним у Копенгагенському архіві документів, що стосуються діяльності данського резидента в Москві Магнуса Гйо, – на основі повідомлень резидента з Москви в Копенгаген (1672–1674 рр.)”²⁸. Раніше вже було сказано про те, що ці записи (їх подано в описі повністю замість заголовка) Ю. Щербачов використав при написанні своєї розвідки “Из донесений первого датского резидента в Москве (1672–1676 гг.)”, однак вміщену в записках інформацію про Україну в ній не використано.

Наводимо витяги з цих записів стосовно України (на початку кожного заголовка, крім номера справи, вказано ще й порядковий номер, присвоєний кожному записові Ю. Щербачовим – це полегшить пошук за описом).

²⁷ Датский архив. – С. 292, позиция № 978.

²⁸ Магнус Гйо був данським міністром-резидентом у Москві упродовж 1672–1674 рр. (саме за цей час і відклялися створені ним документи). У 1674 р. Данії, так само як Польщі й Швеції, було відмовлено у праві мати резидента в Москві. Однак Магнус Гйо виїхав у Данію лише 1676 р.

Рукописний збірник Ю. Щербачова з історії...

◆ Спр. 568/(699). 1673 р., березня 18. – Про присилання гетьманом [Іваном Самойловичем] двох своїх синів у Москву.

◆ Спр. 568/(709). 1673 р., липня 8. – Про ухвалу перекинути все російське військо за Дніпро й атакувати Петра Дорошенка в разі відмови участі у спільному [антитурецькому] поході.

◆ Спр. 568/(717). 1673 р., вересня 2. – Про зміст переговорів російського канцлера [А. С. Матвєєва] з польським посланником, який прибув до Москви. Повернення Києва, що мало відбутися 1 червня. Тим часом у місті велися значні укріплювальні роботи, що їх здійснювали 3 тис. робітників, введено додатково 8 батальйонів війська.

◆ Спр. 568/(720). 1673 р., жовтня 15. – Інформація з Києва про дії гетьмана [Михайла] Ханенка [Hanninkov].

◆ Спр. 569/(739 і 749). 1674 р., лютого 17 і 1674 р., березня 10. – Про успіхи Ромодановського [йдеться про похід московського війська на чолі з воеводою Г. Г. Ромодановським разом з козацькими полками гетьмана Лівобережної України Івана Самойловича на Правобережну Україну проти гетьмана Петра Дорошенка]. Див. також спр. 569/(742), від 18 березня 1674 р.

◆ Спр. 569/(745). 1674 р., квітня 4. – “Штука, будто бы сыгранная [Петром] Дорошенкою с [Г. Г.] Ромодановским” [йдеться, ймовірно, про підпорядкування гетьмана Петра Дорошенка з Правобережною Україною турецькому султанові].

◆ Спр. 569/(746). 1674 р., квітень. – “О сдаче Дорошенки” – див. попередні коментарі у квадратних дужках.

◆ Спр. 569/(754). 1674 р. червня 16. – Чутки про перехід козаків на бік польського короля. Про утримання козацької депутації в Москві під арештом [йдеться про посольство від гетьмана Івана Самойловича на чолі з писарем Ніжинського полку Павлом Михайловим, яке доставило в Москву військовополоненого Івана Мазепу].

Рукописний збірник Ю. Щербачова, що зберігається в ЦДІАК України як колекція під № 1698, становить неабиякий інтерес для дослідників, насамперед по темі “Україна та її міжнародне оточення”, а також як орієнтир для тих українських істориків і архівістів, які в подальшому працюватимуть над виявленням документів у данських архівах. Колекція є цінним джерелом для вивчення діяльності Ю. Щербачова як археографа, його зв’язків з Україною. Насамкінець зауважимо, що історикам дотепер не було відомо про місце зберігання колекції й загалом про її існування: жодного посилання на цей архівний фонд у публікаціях не виявлено. До статті включено додаток – один з документів колекції (скопійований) і його переклад з німецької мови на українську.

ДОДАТОК

*[1687 р.], вересня 17. Москва. – Лист данського комісара в Москві
Йоганна-Генріха Бутенанта до де Жессена про повернення
на початку вересня командувача московсько-українського війська
В. В. Голицина з Кримського походу 1687 р. та обвинувачення ним у зраді
гетьмана Івана Самойловича й обрання замість нього гетьмана Івана Мазепи,
а також про деякі умови, затверджені при цьому обранні
(Коломацькі статті) *.*

ИЗ НОВЫХ

17 сент. 1683 (?)**

A son Excellence*** mons^r de Jessen

Moscouu^{4*} adj 17 7bre A. 1683^{5*}

Monseigneur^{6*}.

(Prim.?) f. Sidert^{7*} mein jungstes vom 30 July bin hochlich erfreuwet mit jhr exell[ence] sehr angenehmes vom selbigen dato, woraus mit sonderlicher hertzens vergnügung ersehen, das mein allergnädigster Könnig und herr an meiner relation von das jenige so hier passiret allergnädigst gefallen hat genommen, welches mir denn gnugsam wirt^{8*} antreiben, umb was weiter passiren wirt^{9*} allemahl getruewlich zu raportiren ihre mayestaten intresse nach meinem eusserten vermögen zu beobachten am 30^{en} Julj und 13 Aug. habe weitlaufftig an jhre Königliche Mayestat geschrieben, was in dem feldlager auch sonsten alhier ist vorgefallen, von 8 tagen ist die general feldhern Galitsen hier wiederumb angelanget, hat seine sache gnugsam wissen gut zu machen und ist mit aller ehre und contentement von den beyden Zaarn und die Princessin empfangen worden, hat auch gnugsam beweis durch den abgesetzten hetman // mit eigen handt geschrieben wissen auf zu legen wo durch er gnugsam als ein verräther kan beschuldiget werden. Selbige ist hier vor bey zu wasser^{10*} nach

* Текст документа німецькою мовою подано максимально наближено до оригіналу, без виправлень і без застосування правил сучасної німецької орфографії та пунктуації через те, що сам документ є копією, знятою наприкінці XIX ст. в копенгагенському архіві з документа XVII ст. (так, наприклад, з великої літери подано лише іменники, що позначають імена власні “Galitsen” чи “Dolgeruky” та деякі географічні назви “Nisna” чи “Assoff”, всі інші іменники (серед них і географічні назви, наприклад, “Schwarzen Meer”) усупереч правилам граматики подано з малої літери; сполучник “i” має в тексті документа дві німецькі форми: сучасну “und” і стародавню “umb”). Літеру “z”, яка в тогочасному написанні могла позначати як “s”, так і “z”, передано відповідно до контексту (після “s” – як “s”, після “t” – як “z”). На всі виправлення, які зустрічаються в тексті і які зроблено червоним чорнилом, подано посилання.

** Помітки “из новых” і “17 сент. 1683 (?)” зроблено російською мовою.

*** Літери “ence” написано поверх інших і частково червоним чорнилом.

4* Таке саме слово закреслено трохи нижче.

5* Цифру “6” у даті написано поверх іншої (невстановленої) цифри. Напис зроблено червоним чорнилом.

6* Ім’я адресата, місце написання листа з датою та звернення написано французькою мовою.

7* Літеру “t” написано поверх іншої (невстановленої) літери.

8* Слово “wirt” (“wird”) вставлено у спеціально залишений проміжок між словами.

9* Слово “wirt” (“wird”) вставлено аналогічно.

10* Літеру “w” написано зверху замість “m”, а літеру “r” замість “n”.

Nisna gebracht mit seinem jungsten sohne unter einer starcken conwoy neben einem stolnik und sol alda bis weitere ordre* verharren, der alteste sohn ist bey dem fürst Dolgeruky (so mit 70 tausent mann an denn gräntzen zu ruck gelassen) im arrest. Selbige armade stehet** nach an der Cotakischen gräntzen umb auff selbige ein wachendes auge zu haben weilen etzliche sich vernehmen lassen, das mit den neuen hetman nicht alzuwol content sein, weilen er von ihren forigen freyheit al zu viel abgestanden, und ist wahr genug, das ob wol dem feinden kein abbruch geschehen, sie doch ein grosses ausgericht***, das sie die kosaken so haben eingebunden, denn in den principalsten staden habe sie reusche gouverneurs von vornehmen geschlechte eingelegt, welche von diesem nur von bürgermeister und raht^{4*} sint regieret worden, zwar selbigen bleibt^{5*} wie vor diesem, aber doch müssen sie ihre uhrtheiln von dem gouverneurn approbieren lassen, auch ist der^{6*} neuwe hetman von dem hiesigen so eingebunden, das er ohne jhr zaar[liche] May[estaten] wissen mit keinem ausländischen potentaten oder dessen ministern einige correspondentz mach halten und wo selbige etwa an ihme möchten schreiben, ist er gehalten selbige briefe anhero zu senden und die antwort ein zu richten nach deme es die hiesigen werden gut finden. Ob solches bestant haben mus^{7*} die zeut lehren, nach den beth fahrt, so diesem monate nach Troiska jährlich wirt gehalten, und die Zaarn mit dem gantzen hoffe bey wohnen, wirt wiederumb anstalt gemacht werden umb kunftiges^{8*} jhr etwas früher auf zu brechen werden^{9*} aber dem Krieg ander^{10*} anfangen wnd trachten durch den donsken cosacken Assoff an schwartzen meer^{11*} zu bemachtigen auch werden die state an dem Dnieper gelegen, von hiesigen attaquiret werden umb die meiste macht von den Tatern dahin zu ziehn und wirt jnmittelst^{12*} doch ein gute armade wiederumb nach Perekop^{13*} gehen umb Krim^{14*} zu ubermeisten, was nun weiter wirt fortgehen werde mit allen fleiss advertiren, von diess mahl bitte dieses alles an jhr Königl[liche] May[estat] zu referiren. Jnmittelss befehle jhr Excell[ence] dem schutze Gottes und bleibe jhr exell. bereitw. diener J. Г.^{15*} Butenandt.

два листа
27/XI 37^{16*}

* Літери "re" написано зверху замість "er".

** Літери "st" написано зверху замість "z".

*** Підкреслення літери "a" і виправлення зверху закреслені.

^{4*} Літеру "h" написано зверху замість буквосполучення "he".

^{5*} Літеру "t" написано зверху замість "s".

^{6*} Перед артиклем чоловічого роду "der" закреслено помилково написаний артикль жіночого роду "die".

^{7*} Літеру "s" написано зверху замість "e".

^{8*} Літеру "s" написано зверху замість "t".

^{9*} Літери "r" і "n" написано зверху замість інших літер.

^{10*} Літери "er" написано зверху замість "re".

^{11*} Літери "er" написано зверху замість "re".

^{12*} У слові літеру "r" закреслено, а кінцеву літеру "z" виправлено на "t".

^{13*} У слові закреслено літери "cjs" і замість них написано літери "o" і "p".

^{14*} Велику літеру "K" написано замість закресленої "X".

^{15*} Так подано в тексті (замість латинської написано кириличну "Г"). Можливо, це описка, яку було зроблено при копіюванні документа.

^{16*} Під німецьким текстом є відмітка архівіста російською мовою "два листа 27/XI 37".

ПЕРЕКЛАД

из новых¹

17 сент. 1683(?)¹

Його Високості монсеньйору де Жессену².

Москва, 17 вересня 1683 року (?)¹

Монсеньйор.

(Prim.?)¹ [Щодо мого листа], надісланого раніше, 30 липня – Ваша Високість мене дуже потішила: було дуже приємно від датованої тим самим числом [звістки]. Найщирішу радість маю від того, що мій наймилолюбивший король і пан отримав наймилолюбивше задоволення від викладеного в моїй реляції, чим мене заохочено й надалі віддано повідомляти Його Величності про всі подальші події. Я мав можливість спостерігати події 30 липня й 13 серпня і можу детально описати Його Королівській Величності, що саме відбувалося в польовому таборі³. За 8 днів перед тим генерал Голіцин⁴ повернувся сюди⁵, знаючи напевне, як добре зробити свою справу. Обидва царі та принцеса⁶ прийняли його з усіма почестями й похвалами. Він також надав власноруч написаний доказ на усунутого гетьмана⁷, // якого [тепер напевне] можна буде обинуватити в зраді. Того [гетьмана] разом з його молодшим сином⁸ [ше] раніше відправлено річкою на Нижній⁹ [Новгород] під посиленням конвою [на чолі] зі стольником і [там] залишено до подальших розпоряджень. Старший син¹⁰ – при князі Долгорукому¹¹ (який мусив повернутися із 70 тис. людей на кордон) під арештом. Військо ж стоїть на кордоні на Котакішені¹², будучи насторожі через те, що нового гетьмана¹³ невідповідно обрано, а також через ті давні вольності¹⁴, які він так завзято обстоював. І справді, достатньо того, що інша¹⁵ [сторона] без жодних втрат багато домоглася, нав'язавши козакам [таке]: в головних містах вони матимуть російських губернаторів¹⁶, вибраних із знатних родів. І які [міста] перед цим мали уряд тільки з бургомістрів і ради, то хоч так само залишається, як перед цим [було], але вони мусять свої рішення погоджувати з губернаторами¹⁷. Також нового гетьмана обмежено перед місцевими¹⁸ тим, що він не буде без Його Цар[ської] Вел[ичності] навіть намагатися листуватись з будь-яким іноземним можновладцем чи будь-яким міністром. Він [гетьман] цього притримуватиметься і відсилатиме кожного такого листа сюди [в Москву] та відповідно до цього корегуватиме відповіді. Це місцеві // визнали правильним¹⁹.

Через те, що така ситуація потребує часу на вивчення, то після прощі, на яку в цьому місяці, як і щороку, царі з усім двором відбули в Троїцьк²⁰, буде проведено ще одну підготовку [до походу], і на початку наступного року [вони наважаться] на зламання [миру] або початок нової війни. [Вони] намагатимуться через донських козаків оволодіти Азовом²¹ на Чорному морі, а також біля Дніпра збудувати²² [укріплення], [для чого] буде залучено місцевих. Також, [якщо] більшість татарських сил буде підтягнуто до цього місця, [тоді] сильною армією [росіяни] знову вирушать на Перекоп, щоб подолати Крим та просунути якнайдалі вперед і переконливо [його] підкорити. І на цей раз прошу [Вас] доповісти все це Його Королівській Величності. Врешті доручаю Вашу Високість дорогоцінному Богові й залишаюся Вашої Високості відданий слуга Й[оганн]-Г[енріх] Бутенант²³.

ЦДІАК України. – Ф. 1698. – Оп. 1. – Спр. 554. – Арк. 1–2.

КОМЕНТАРІ

1. Помітки “из новых”, “Prim.?” і дату “17 сент. 1683 (?)” вписано (чорним чорнилом) уже після копіювання документа, ймовірно, під час підготовки до видання (хоч цей документ не ввійшов до жодної з публікацій Ю. Щербачова). Можемо припустити, що це почерк Ю. Щербачова, який редагував копії, зроблені його помічниками в Копенгагенському архіві, і робив на них спеціальні помітки (у процесі підготовки документів до видання).

Помітка “из новых” може позначати партію копій документів, які було зроблено (або які прибули до Росії) пізніше від основної частини. Напис латинськими літерами “Prim.?” (з латини скорочено “перший (-а, -е)”) на лівому широкому полі копійованого документа перед початком тексту було, можливо, застосовано для позначення якихось особливостей, наприклад, початку документа чи цілого блоку документів.

Дату “17 сент. 1683 (?)” вписано пізніше. Тим самим почерком, але червоним чорнилом вписано таку саму дату (французькою мовою) “Moscou, adj. 17 7bre A. 1683 (?)” – у перекладі “Москва, 17 вересня 1683 року (?)”. Дату вписано замість закресленого на початку тексту позначення місця написання листа: “Moskovie” – “Москва” (французькою мовою), перед зверненням “Monseigneur” – “монсьєнор”. Можемо припустити, що помітку внесли пізніше, вже на переписаний текст і без упевненості щодо її правильності – про це свідчить знак питання в дужках після цифр, що позначають рік (те саме стосується й дати, написаної чорним чорнилом) і виправлення цифри “6” у даті. Цифра “1683” не може бути правильною, виходячи з самого тексту донесення – всі події, описані в листі, відбувалися в 1687 р. Щодо дня і місяця написання листа (“17 вересня”), то вони не викликають сумніву – князь В. В. Голіцин (за свідченнями сучасників) повернувся в Москву з першого Кримського походу саме на початку вересня і тоді ж мав аудієнцію при царському дворі. А свого листа Йоганн-Генріх Бутенант міг написати тільки після того, як дізнався про всі обставини, пов’язані з Кримським походом 1687 р., тобто на початку другої половини вересня.

Червоним чорнилом зроблено також правки в тексті.

2. Жессен (чи Ессен) – невстановлена особа. Ймовірно, данський високопосадовець, який керував діями резидента Й.-Г. Бутенанта в Росії. Звернення написано французькою мовою. Решта тексту – німецькою.

3. Польовий табір – йдеться про табір, який після повернення війська з невдалого походу з Криму було встановлено на річці Коломак.

4. Голіцин Василій Васильович (1643–1714), князь, воєвода, боярин, московський державний діяч, дипломат, міністр, фактичний очільник російського уряду часів регентства царівни Софії Олексіївни. Організував й очолив Кримські походи 1687 та 1689 рр.

5. У Москву.

6. “Обидва царі та принцеса” – цар Іоанн Олексійович (1666–1696) і цар Петро Олексійович (1672–1725), які вдвох посідали царський трон після смерті старшого брата Федора Олексійовича (1661–1682), а також царівна Софія Олексіївна (1657–1704), яка на той час була при них регентшею (1682–1689).

7. “Гетьман” – Іван Самойлович (початок 1630-х – 1690 рр.), гетьман України у 1672–1687 рр. Його за вказівкою князя В. В. Голіцина обвинуватили у зраді (начебно

за його наказом було підпалено степ, і об'єднане військо, зазнавши великих втрат, мусило повернути назад) і, після отримання дозволу з Москви, 23 липня позбавили гетьманства й заарештували разом з молодшим сином Яковом.

8. Яків Самойлович, стародубський полковник, молодший син гетьмана Івана Самойловича. Заарештований і висланий разом з батьком до Нижнього Новгорода, згодом, 1688 р., до Сибіру (в Єнисейськ). Пізніше його перевели в Тобольськ, де він і помер у 1695 р.

9. Після арешту 23 липня 1687 р. гетьмана Івана Самойловича відправили водним шляхом до Орла, а звідти – до Нижнього Новгорода. Пізніше його заслали до Тобольська, де він і помер у 1690 р.

10. Григорій Самойлович, чернігівський полковник, старший син гетьмана Івана Самойловича. Наприкінці липня заарештований окольничим Л. Р. Неплюєвим і відправлений до Севська, де, за свідченнями сучасників, у листопаді 1687 р. його (після торгур) страчено. Григорій насправді був середнім сином гетьмана Івана Самойловича, старшим був Семен, але він помер до цих подій, ймовірно в 1685 р. Вони обидва (і Семен, і Григорій) з березня 1673 р. деякий час перебували в Москві, за свідченням сучасника, ніжинського протопопа Симеона Адамовича, як заручники (див.: *Терковский С.* Исследование о подчинении Киевской митрополии Московскому патриархату // Архив Юго-Западной России. – К., 1872. – Ч. I. – Т. 5: Акты, относящиеся к делу о подчинении Киевской митрополии Московскому патриархату (1620–1694 гг.). – С. 76).

11. Долгорукий Володимир Дмитрович (?–1701), князь, ближній боярин, воєвода, учасник першого Кримського походу 1687 р., очолював Рязанський полк.

12. “Котакішен” – перекручена географічна назва, можливо, річка Коломак, де розміщувався польовий табір козацького війська і де відбулися вибори нового гетьмана.

13. “Новий гетьман” – Іван Мазепа (1639–1709), якого після арешту Івана Самойловича було обрано 25 липня 1687 р. гетьманом на козацькій раді на р. Коломак. У виборах брали участь лише старшина і близько 2 тис. козаків.

14. Новий гетьман Іван Мазепа і козацька старшина намагалися відстояти свої права і привілеї і подавали відповідні пункти. Наприклад, знову було порушено питання про право гетьманів Війська Запорозького на вільне провадження міжнародних дипломатичних зносин, але отримано відмову (прямо в тексті статті 7-ої: “в той статье гетману и всему войску отказать”). Тут і далі Коломацькі статті цитуються за: *Бантыш-Каменский Д. Н.* Источники Малороссийской истории. – М., 1858. – Ч. I. – С. 308–319.

15. Російська сторона, тобто представники московського царя.

16. “Губернатори” – воєводи, які згідно з Коломацькими статтями (ст. 2-га) призначалися до п'яти найважливіших українських міст: Києва, Чернігова, Переяслава, Ніжина і Остра.

17. Тезу про присутність воєвод у містах зафіксовано в тексті ст. 2-ої. В коло обов'язків московських воєвод входило “имети начальство над ратными людьми, которые в те города будут присланы и ... судить тех ратных людей”.

18. Ймовірно, йдеться про козацьку спільноту.

19. Коломацькі статті, ст. 7-ма. Московський уряд і на цей раз відкинув намагання української сторони вільно спілкуватися на міжнародному рівні і запровадив жорстку заборону на самостійне дипломатичне листування. Новим для цих (Коломацьких)

Рукописний збірник Ю. Щербачова з історії...

статей було те, що наприкінці статей було зазначено: "... и приняли то с радостию" чи "... тот их государской указ приняли и обещали содержать твердо". До цього в жодних статтях таких формулювань не використовували.

20. Троїце-Сергіїв монастир (з 1744 р. – Троїце-Сергієва лавра).

21. Фортеця Азов розташована у гирлі р. Дон. У XV–XVIII ст. була важливою фортифікаційною спорудою, яка контролювала прохід в Азовське море, а звідти – до Чорного моря і за яку між Росією і Туреччиною точилися гострі суперечки й воєнні дії. Остаточно Росія приєднала Азов 1774 р.

22. Коломацькі статті, ст. 20-та. Можливо, йдеться про фортецю Новобогородицьку, споруджену 1688 р. на річці Самарі при впадінні її у Дніпро.

23. Бутенант Йоганн-Генріх (Генріх, Генрік), Розенбуш фон (нім. – Butenant von Rosenbusch), в російських документах – Бутман (Ботвемант) Андрій Іванович, (1634–1702) – данський підданий, з 1679 р. фактор (торговий агент) данського короля Християна V, з 1685 р. – комісар (резидент) у Росії; 1688 р. отримав дворянський титул і прізвище "фон Розенбуш". Описав у своїй реляції повстання стрільців у травні 1682 р. в Москві. Підтримував тісні зв'язки з можновладцями (В. В. Голіциним, А. С. Матвеевим, Ф. Лефортом). Брав активну участь в організації російського флоту, мав заводи з виробництва заліза в Олонецькому повіті. Залишився в народному епосі російської Півночі під іменем Бутмана Колибановича. Мікрофотокопії деяких донесень комісара Генріха Бутенанта фон Розенбуша (його листи стосовно внутрішнього та зовнішнього становища Росії, 15.09.1679–12.08.1698, 326 аркушів) з Державного архіву Данії у Копенгагені зберігаються з 1970-х рр. у Санкт-Петербурзькій філії Інституту історії РАН (Архів СПбФІРИ РАН. Россия-Б, № 126. Оригінали в Rigsarkivet, Tyske Kancelli, Udenrigske Afdeling, Rusland 40). Докладніше про Генріха Бутенанта див.: *Бантыш-Каменский Н. Н.* Обзор внешних сношений России (по 1800 год). – М., 1894. – Ч. 1. – С. 233–238; *Миллер В.* Датский комиссар как герой русских былин // Вестник Европы. – 1909. – № 10; *Лавров А. С.* Донесения датского комиссара Генриха Бутенанта о стрелецком восстании 1682 г. // Вспомогательные исторические дисциплины. – СПб. – 2000. – Т. 27; "Склонны к страшному неистовству..." Донесения Генриха Бутенанта фон Розенбуша о стрелецком восстании 1682 года в Москве // Источник: Документы русской истории. – 2003. – № 1 (61); та інші.

Лідія Сухих, Ольга Вовк (Київ). **Рукописний збірник Ю. Щербачова з історії російсько-данських відносин у Центральному державному історичному архіві України, м. Київ: Огляд фонду.**

У статті йдеться про склад і зміст колекції, що зберігається в ЦДІАК України під № 1698 і включає створену дипломатом та істориком Ю. Щербачовим збірку копій документів з копенгагенських архівів (Данія) стосовно російсько-данських відносин XVI–XVII ст. Охарактеризовано документи, що стосуються історії України. Дотепер колекцію не було включено в науковий обіг.

Ключові слова: російсько-данські відносини, копенгагенські архіви, рукописний збірник Ю. Щербачова, Коломацькі статті 1687 р., Іван Самойлович, Іван Мазепа.

Лидия Сухих, Ольга Вовк (Киев). **Рукописный сборник Ю. Щербачева по истории российско-датских отношений в Центральном государственном историческом архиве Украины, г. Киев: Обзор фонда.**

В статье раскрыты состав и содержание коллекции, хранящейся в ЦДІАК України под № 1698 и включающей созданный дипломатом и историком Ю. Щербачевым сборник

Лідія СУХИХ, Ольга ВОВК

копий документов из копенгагенских архивов (Дания) касательно российско-датских отношений XVI–XVII вв. Охарактеризованы документы, относящиеся к истории Украины. Коллекция до сих пор не была включена в научный оборот.

Ключевые слова: российско-датские отношения, копенгагенские архивы, рукописный сборник Ю. Щербачева, Коломакские статьи 1687 г., Иван Самойлович, Иван Мазепа.

Lidiia Sukhykh, Olha Vovk (Kyiv). **Yurii Shcherbachev's Manuscript Collection on the History of Russo-Danish Relations in the Central State Historical Archive of Ukraine, Kyiv: A Survey of the Fond.**

The article divulges the composition and contents of collection, that is kept in CSHA, Kyiv (№ 1698). This collection includes the copies of the the documents from the archives in Copenhagen (Denmark) about the relations between Russia and Denmark from the 16th to the 17th centuries, that was generated by diplomat and historian Yu. Shcherbachev. The documents related to Ukrainian history were described in the article and they had not been included to the scholarly circles before.

Key words: Russian-Danish relations, archives in Copenhagen, Yu. Shcherbachev's manuscript collection, Kolomack's articles (1678), Ivan Samoilovych, Ivan Mazepa.